

Pilten, Ş. (2013). Türk Dilinde İzdırap Söz Bilgisi: Bir Eş Anlamlılık İncelemesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 372 s., ISBN:978-975-16-2580-9

Hanife YAMAN*

Eş anlamlılık, pek çok açıdan tartışılan bir kavramdır. Araştırmacılar, eş anlamlılığın tanımı ile dilde var olup olmadığı gibi pek çok konu üzerine çalışmalar yapmış ve görüş beyan etmişlerdir. Eş anlamlılık, bütün dillerde olduğu gibi Türk dilinde de tartışmaya açık ve muğlaklık içeren bir kavram olmuştur. Türk dilinde eş anlamlılık konusunda, makaleler, tezler, sözlükler yazılmış ve bildiriler sunulmuştur ancak eş anlamlılık konusunun bir bütün hâlinde ele alındığı çalışmalar sınırlı olmuştur. Konuyu bir bütün olarak ele almaya çalışan bu çalışma, Şahru Pilten tarafından 2008 yılında Prof. Dr. F. Sema Barutçu Özönder danışmanlığında hazırlanan *Türkçede Eş Anlamlılık* adlı doktora tezinin kitaplaştırılmış hâlidir.

Türk Dilinde İzdırap Söz Bilgisi (Bir Eş Anlamlılık İncelemesi) adını taşıyan eser, tablolar ve işaretlerle başlayıp önsöz, giriş ve kısaltmalardan sonra iki bölüm, sonuç,

kavramlar sözlüğü ve kaynakların verilmesiyle sona ermektedir.

Giriş bölümü “Konu”, “Konu Külliyatı” ve “Yol” başlıklarından oluşmaktadır. Bu bölümlerde araştırmanın amacı, kapsamı, teorik temeli ile araştırmada incelenen eserler ve kullanılan yöntem ayrıntılı biçimde anlatılmıştır.

* Öğr. Gör., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Elemanı, Tokat/Türkiye, hanife.cicekli@gop.edu.tr., <https://orcid.org/0000-0003-3082-9912>

Gönderim Tarihi: 31.12.2019
Kabul Tarihi: 31.03.2020

“Konu” başlığı “ızdırıp” kavramı temel alınarak tarihî ve çağdaş Türk lehçeleri (Türkmen ve Türkiye Türkçesi) dönemine ait seçilen eserlerin taranarak saptanması, bu verilerin teorik bilgilere göre tasnif edilip incelenmesi üzerinedir.

“Konu Külliyatı” başlığı altında eş anlamlılığın tespiti için Türk runik harfli metinler, Maniheist ve Budist Türk çevresi, İslami Türk çevresi, Batı Türk yazı dili, Doğu Türk yazı dili, modern Türk dilinde Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesine ait seçilmiş eserler taranarak ızdırıp söz bilgisi ortaya konulmuştur. Tezin kuramsal çerçevesini oluşturmak için de yerli ve yabancı araştırmacıların eş anlamlılıkla ilgili çalışmalarına başvurmuştur. Özellikle John Lyons, D. Alan Cruse, A. Partington, Melek Erdem gibi araştırmacıların eserlerini bu bölüm içinde zikretmiştir.

“Yol” başlığında, iki sözcük arasında eş anlamlılık ilişkisinin olduğunu öne sürebilmek için yer değiştirebilirlik ilkesi olması gerektiği düşüncesinden hareketle tarihsel ve modern Türk dilinde sözcüklerin eş anlamlılık ilişkilerinin tespiti için Partington’un uygunluk analizi yöntemi esas alınmıştır. Yöntemin uygulanabilmesi içinde öncelikle “emgek” sözcüğü temelinde yazılı metinlerde kullanılan ızdırıp sözcükleri belirlenmiş ve her biri için ayrı bütünceler oluşturulmuş, Partington’un yöntemi uygulanmış ve sözcüklerin eş dizimsellik alışkanlıkları, gelişim ve değişimleri gözlemlenmiştir. Metin merkezli bu çalışmada eş dizimlilik kavramının eş anlamlılığın belirlenmesinde önemli bir ölçüt olduğuna değinilmiş ve eş dizimlilik kavramı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Eş anlamlılık konusunu belirli bir yöntem dâhilinde detaylı bir şekilde ortaya koyması çalışmanın önemini arttırmaktadır. Pilten, eş anlamlılık konusunu “emgek” (ızdırıp) söz bilgisi üzerinden analiz ederken çalışmayı iki ana bölüm altında inceler.

Birinci bölüm, *Eş Anlamlılık Kavramı, Bakış ve Yaklaşımlar adını taşıyıp “Anlam, Eş Anlamlılık Kavramı (mutlak eş anlamlılık, bilişsel eş anlamlılık, yakın eş anlamlılık), Eş Anlamlılık ve Eş Dizimlilik (Eş Dizimlilik, Eş Anlamlılık ve Eş Dizimlilik)”* şeklinde üç alt başlık altında eş anlamlılık konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Yazar, anlam kavramının tanımını ve türleri ile ilgili konuları John Lyons, D. Alan Cruse, H.G Alexander gibi araştırmacıların görüşlerine yer vererek açıklık getirmeye çalışmıştır. Eş anlamlılık kavramının tanımıyla ilgili yerli ve yabancı araştırmacıların görüşlerine yer vermiş ve bu görüşlerden yola çıkarak eş anlamlılık kavramının tanımlanmasında çeşitli farklılıklar olsa da eş anlamlılığın anlamca benzerlik içerdiği konusunda araştırmacıların uzlaştıklarını belirtmiştir. Dilde eş anlamlılığın varlığı ve yokluğu ile ilgili çok farklı görüşlerin bulunduğu üzerinde duran Pilten, dilde eş anlamlı olan bu göstergelerin ölçümü, sınıflandırması gibi konuları yerli ve yabancı dilbilimcilerin görüşleri doğrultusunda oluşturmuştur. Bu bölümde değinilen diğer bir konu da son yıllarda oldukça popüler bir konu olan eş dizimlilik kavramı ile eş anlamlılığın nasıl bir birliktelik oluşturduğu üzerinedir. Eş dizimlilik, söz dizimiyle ilgili bir konu gibi düşünülse de eş dizimlilik, kavram alanı ve bağlam gibi kavramlarla yakın bir ilişki içerisinde. Bu çalışma, metin merkezli bir çalışma olduğu için eş dizimlilik konusu daha da önem kazanmaktadır.

İkinci Bölüm “*Türk Dilinde Eş anlamlılık*” adını taşıyıp kendi içerisinde beş ana başlık ve bu başlıklara ait alt başlıklardan oluşmaktadır. “**Anlamsal ve Eş Dizimsel Özellikleri Bakımından “emgek”** (emgek bütüncesi, emgek’in anlamları alt başlıkları altında), **emgek’in eş dizimsel davranışları** (emgek’in sebep bildiren sözcüklerle eş dizimlenmesi), **emgek’in ton arttırıcıları ve azaltıcıları, emgek’in varlık/varlık biçimi/dünya ve ona ilişkin kavramlarla eş dizimlenme özellikleri, emgek’in olumsuz ruhsal veya fiziksel durum bildiren isimlerle eş dizimlenme özellikleri** (FİZİKSEL ACI sözcükleri ile eş

dizimlenme özellikleri, ACI sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, HASTALIK isimleri ile eş dizimlenme özellikleri, AĞRI sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, SIKINTI sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, KORKU sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, KAYGI, DERİN DÜŞÜNCE sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, FELAKET, AFET, TEHLİKE sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, AÇLIK ve SUSUZLUK sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, ÇALIŞMA ve İŞ-GÜÇ sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, GÖNÜL, YÜREK sözcükleri ile eş dizimlenme özellikleri, **emgek'in fiillerle eş dizimlenme özellikleri** (İzdırap Fiilleri, Algi Fiilleri, Bilinç Fiilleri, Bitişik Konum Fiilleri, Yeme Fiilleri, Baskı Fiilleri, Hareket Fiilleri, Uzamsal Durum Fiilleri, Zuhur etme, Olma, Yok olma/Ortadan Kaybolma Fiilleri, Öldürme Fiilleri, Değişme Fiilleri, Vücutla İlgili Fiiller, Başarma Fiilleri, Sona Eriş Fiilleri, Tedavi Fiilleri, Sabretmek Fiilleri, Yeterlik Fiilleri, Güç Sarf Etme Fiilleri, Başlama Fiilleri, Temizleme Fiilleri, İletişim Fiilleri, Dönüştürme Fiilleri, Çalışma, Gayret Fiilleri, Kesme Fiilleri, Tutma ve Saklama Fiilleri), **Mutlak Eş Anlamlılık** (Türk runik harfli metinlerde yer alan ızdırap kavramlarının mutlak eş anlamlılık açısından değerlendirilmesi, Buddhist Türk çevresi metinlerde yer alan ızdırap kavramlarının mutlak eş anlamlılık açısından değerlendirilmesi, Erken dönem İslâmî Türk çevresi metinlerinde yer alan ızdırap kavramlarının mutlak eş anlamlılık açısından incelenmesi, Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi) **Bilişsel Eş Anlamlılık** (Çağrışımsal Anlam, Kullanır Farklılıklarından Kaynaklanan Çağrışımsal Anlamlar (Bölge, Sosyal Tabaka, Cinsiyet, Yaş), Kullanım Farklılıklarından Kaynaklanan Çağrışımsal Anlamlar (Alan, Tarz, Üslup), Varsayılan Anlam(Seçmesel Sınırlamalar, Eş Dizimsel Sınırlamalar), **Yakın Eş Anlamlılık**” alt başlıkları altında elde edilen veriler incelenmiştir.

Yazar, bu bölümde *emgek* (ızdırap) kavramı temelinde Türk dilinin söz varlığında yer alan eş anlamlı sözcüklerin tespit edilmesi, sözcüklerin kurduğu eş dizimlenme özellikleri, eş anlamlılık sınıflandırmaları açısından sözcüklerin değerlendirilmesi gibi konulara yer vermiştir. Çalışmanın anahtar sözcüğü olarak emgek sözcüğünün seçilmesi Türk dilinin tarihi ve çağdaş lehçelerinde takip edilebilirliği olan bir sözcük olmasındandır. Tarihî Türk lehçeleri ve çağdaş Türk lehçelerine (Türkiye Türkçesi ve Türkmen Türkçesi) ait eserlerin taranmasıyla ortaya çıkartılan konu külliyatının oldukça kapsamlı olduğu söylenebilir. Öncelikle emgek sözcüğünün metinlerdeki kullanımları Türk dilinin tarihî ve çağdaş dönemleri altında verilmiştir. “Emgek” sözcüğünün metinlerde kurduğu eş dizimsel davranışlar isimler ve fiiller üzerinden incelenmiş, metinlerden hareketle tespit edilen eş anlamlı sözcükler mutlak eş anlamlılık, bilişsel eş anlamlılık ve yakın eş anlamlılık başlıkları altında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

“Sonuç” başlığında ise yazar ulaştığı sonuçları değerlendirmiştir. Yazar, metinlerin eş dizimlenme özellikleri üzerine yaptığı inceleme sonucunda sözcüklerin kendisiyle ve birlikte kullanıldığı ifadelerle iki terimli oluşturma alışkanlığına sahip olduğunu tespit etmiştir. Bu bölümde yazar, mutlak eş anlamlılığın bir dilde olabilmesi için bütün bağlamlarda aynı anlamı vermesi gerektiğini dile getirmiş ve Türk dilinde ızdırap kavram alanı içerisinde mutlak eş anlamlılık özelliği taşıyan sözcüklerin olmadığını ortaya koymuştur. Türk dilinde dil kullanımının toplumdaki statüsü, yaşı, cinsiyeti, düşünce yapısı ve sözcüklerin kullanıldıkları alan, tarz, üslup gibi özelliklere bağlı olarak ortaya çıkan anlam farklılıklarını değerlendirmiş ve bilişsel eş anlamlılığın fazlalığına dikkat çekmiştir. Yakın eş anlamlılığın ise Türk dilinde en yaygın eş anlamlılık türü olduğunu belirtmiş ancak çok geniş bir ölçüde sahip olmasından dolayı eş anlamsızlığa kadar gittiğini vurgulamıştır.

“Kavramlar Sözlüğü” başlığında eş anlamlılık, eş dizimlilik ve anlam kavramları ile ilgili terimlere yer verilmiştir. Bu terimlerin İngilizce karşılıkları parantez içerisinde belirtilmiş ve

açıklamaları yapılmıştır.

Kitabın son ana başlığını "*Kaynakça*" kısmı oluşturmaktadır. Yazarın, konuyla ilgili yerli ve yabancı araştırmacılara ait çok geniş bir literatür taraması yaptığı, sunmuş olduğu kaynakçadan anlaşılmaktadır.

Çalışmada farklı sayfa aralıkları içerisinde şekiller ve tablolar eklenmiştir. "*gönül- yürek*" sözcüklerinin deyimlerdeki kullanımı, "*dart- ve çek-*" fiillerinin, "*bun ve açığ*" sözcüklerinin kullanım alanları açısından karşılaştırılmasının verildiği üç tablo bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde ızdırıp ve acı sözcüklerinin yakın eş anlamlılık dizileri ve Türk dilinin tarihî dönem metinlerinde tespit edilen yakın eş anlamlı sözcükler şekillerle sunulmuştur.

Eş anlamlılıkla ilgili çok değerli araştırmacılarımızın çeşitli çalışmalar ortaya koyduğu muhakkaktır. Ancak yapılmış olan çalışmalarda eş anlamlılık konusunun detaylı bir şekilde incelenmediği görülmüştür. Oysa eş anlamlılık konusu bir dilin işlenmişliğini, eskiliğini ortaya koyması, toplumların kavramları nasıl oluşturduklarını, algıladıklarını ortaya çıkartması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın, konuyla ilgili kapsamlı literatür taraması, çeviri kaynakların alana katkısı, tarihî ve çağdaş Türk lehçelerine ait metinlere ait verilerin eş anlamlılık açısından analizi ve tasniflenmesi gibi hususlar göz önüne alındığında, eş anlamlılık ve Türk dili alanında çalışacak araştırmacılar için önemli bir kaynak olduğu ve başka çalışmalara katkı sağlayacağı kuvvetle muhtemeldir.